

Концептуальні засади Конвенції ООН про права інвалідів

Conceptual principles the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities

Силенко Наталія Миколаївна

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки

Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця

Ключові слова:

інвалідність, права інвалідів, дискримінація за ознакою інвалідності, Конвенція ООН про права інвалідів, працевлаштування інвалідів.

Key words:

disability, disability rights, discrimination on grounds of disability, the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, employment of the disabled.

За останнє десятиріччя соціальна політика багатьох європейських країн стосовно осіб з інвалідністю зазнала суттєвих змін. Особлива увага до проблем зайнятості інвалідів і соціального захисту цієї категорії осіб обумовлена тим, що вони не в змозі нарівні з усіма конкурувати на ринку праці через зниження рівня працездатності. Люди з інвалідністю належать до найбільш соціально не захищених верств населення. А це свідчить про те, що інваліди в цілому є меншістю в нашому суспільстві, яка потенційно потерпає від дискримінації й потребує постійної уваги до власних проблем з боку держави. У державній політиці й у ставленні оточуючих до них існує прагнення наблизити життя таких осіб до звичайного. Але в більшості національних законодавчих актів віддзеркалюється так звана медична модель інвалідності, де на перший план виходять саме фізичні або психічні вади людини чи втрата нею здоров'я. Зрозуміло, що порівняно зі здоровими індивідами особи з обмеженими

фізичними можливостями не є повноцінними за станом здоров'я, однак це не повинно впливати на важливість реалізації наданих їм конституційних прав і свобод. Досягнути балансу допомагають законодавчо встановлені гарантії, пільги й заходи соціально-правового захисту. Протягом минулого століття у світі суттєво змінилося ставлення до таких осіб та їх проблем, окреслених гарантій у сфері праці. Головним стало визнання прав інвалідів на повноцінне життя в суспільстві й на соціальний захист на державному рівні, а також реалізація цими особами конституційного права на працю.

Зміна акцентів у трактуванні концепції інвалідності призводить до необхідності забезпечення комплексного підходу у створенні умов, які б сприяли реалізації прав осіб з інвалідністю на рівні з іншими громадянами країни. Для цього потрібно здолати існуючі перешкоди невлаштованого соціуму, удосконалити законодавство і посилити контроль за його дотриманням, змінити у ряді випадків ставлення суспільства до проблеми інвалідності. Політика держави у цій сфері має базуватися на вже існуючих тенденціях світових інноваційних підходах до розв'язання проблем інвалідності, та кращому практичному досвіді.

Першим міжнародно-правовим документом, який заборонив будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності й проголосив гарантію інвалідам на рівний та ефективний правовий захист від дискримінації на будь-якому ґрунті, стала Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права інвалідів 2006 р.¹ (далі по тексту – Конвенція) (ратифікована Законом України від 16 грудня 2009 р., № 1767-VI²). Цей міжнародно-правовий документ передбачив основні стандарти забезпечення й захисту прав і свобод людей з інвалідністю. Згідно з його положеннями люди з інвалідністю повинні бути повноправно включені в загальний соціальний процес. При цьому, в центрі уваги поставлено не інвалідність, а людину з інвалідністю, з її проблемами, потребами, бажаннями,

¹ Конвенція про права інвалідів (ООН) // Юрид. вісн. України. – 2007. – № 14. – Ст. 263.

² Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї: Закон України від 16.12.2009 р., № 1767-VI // Голос України. – 2009. – № 249.

яка має бути здатна (наскільки це можливо) самотійно жити в суспільстві. Робиться принципово важливий висновок, що інвалідність – це поняття, яке еволюціонує, що вона є результатом взаємодії між людьми, які мають серйозні порушення здоров'я, і середовищними бар'єрами, які заважають повній та ефективній участі таких осіб у житті суспільства нарівні зі здоровими. Права осіб з інвалідністю є категорією загальних прав людини. Джерелом цих прав є людська гідність і неповторність кожної окремої особистості.

Так, Конвенція до інвалідів відносить осіб зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами й негараздами можуть заважати їх повній, ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Мета цієї Конвенції полягає в заохоченні, захисті й забезпеченні можливостей повного й рівного користування людям з інвалідністю всіма правами людини й основоположними свободами, а також у вимозі до суспільства поважати їх гідність. Конвенція доповнює інші міжнародні договори з прав людини. Вона не визнає за особами з інвалідністю жодного нового права людини.

Основні принципи цього міжнародно-правового акта: (а) повага до властивих людині гідності й незалежності, її особистої самотійності, включаючи свободу робити свій власний вибір; (б) недискримінація; (в) повне й ефективне включення в суспільство; (г) повага до людей з інвалідністю і прийняття їх особливостей як компоненти людського різноманіття й частини людства; (д) рівність їх можливостей у правах і доступність; (е) рівність інвалідів – чоловіків і жінок; (є) повага до здібностей дітей-інвалідів, до їх права зберігати свою індивідуальність. Держави зобов'язуються забезпечувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод усім інвалідам й заохочувати їх здійснення без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності. Із цією метою вони зобов'язуються:

- вживати всіх належних законодавчих, адміністративних та інших заходів для реалізації прав інвалідів;
- дотримуватися всіх приписів, зокрема законодавчих, для зміни чи

скасування існуючих законів, постанов, звичаїв, які є дискримінаційними стосовно інвалідів;

– декларувати в усіх стратегіях, правилах і програмах захист прав людей - інвалідів й заохочувати їх додержання;

– утримуватися від будь-яких дій або методів, які не узгоджуються із цією Конвенцією, й забезпечувати, щоб державні органи й установи діяли відповідно до неї;

– активно усувати дискримінацію за ознакою інвалідності з боку будь-яких осіб, організації чи приватних підприємств та ін.

Дотримання прав інвалідів – це не тільки реалізація відповідного права конкретної особи, а й забезпечення можливостей рівного й ефективного здійснення цими людьми всіх своїх прав без будь-якої дискримінації. А принцип недискримінації допомагає пов'язати права людини в цілому з конкретними проблемами інвалідності.

Відповідно до Конвенції дискримінація за ознакою інвалідності означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній чи будь-якій іншій царині з причини інвалідності, метою або результатом чого є їх применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими. Ця дефініція відповідає поняттю негативної дискримінації інвалідів, яка й потребує ліквідації. У Конвенції особливого значення набуває принцип недискримінації. Він є похідним від проголошеного принципу поваги невід'ємної гідності, особистої самостійності, незалежності людини, включаючи свободу робити свій власний вибір. У галузі праці й зайнятості цей міжнародно-правовий документ виходить із визнання права інвалідів на працю нарівні з іншими. Воно включає право на отримання можливості заробляти собі на життя працею, яку інвалід вільно вибрав чи на яку він вільно погодився за умов, коли ринок праці й виробниче середовище є відкритими, інклюзивними й доступними для людей з обмеженими фізичними можливостями. Держави повинні вживати належних заходів, у тому числі й у законодавстві, зокрема:

а) заборону дискримінації осіб за ознакою інвалідності щодо всіх питань, які стосуються всіх форм зайнятості, в тому числі умов прийому на роботу, її збереження, просування по службі та безпечних і здорових умов праці;

б) нарівні з іншими захист прав інвалідів на справедливі і сприятливі умови праці, на однакові можливості й винагороду за працю рівної цінності, безпечні та здорові умови праці, захист від домагань і задоволення скарг;

в) забезпечення того, щоб інваліди могли реалізовувати свої трудові й профспілкові права нарівні з іншими працюючими;

г) надання людям з фізичними вадами можливості для ефективного доступу до загальних програм технічної і професійної орієнтації, служб працевлаштування, професійного й безперервного навчання;

д) розширення на ринку праці можливостей для працевлаштування інвалідів, просування їх по службі, а також надання допомоги в пошуках, отриманні, збереженні й відновленні роботи;

е) розширення можливостей для індивідуальної трудової діяльності, підприємництва, розвитку кооперативів та для організації власної справи;

є) працевлаштування інвалідів у державному секторі та ін.

Таким чином, Конвенція закріплює соціальну та правозахисну модель інвалідності.

Значну увагу Конвенція приділила праці й зайнятості цих людей. Право на працю осіб зі зниженою працездатністю трактується як право на отримання можливості заробляти собі на гідне життя працюю, яку людина вільно обрала або на яку вона вільно погодилася, за умов відкритості ринку праці й виробничого середовища, що є доступними для таких осіб. Держави забезпечують і заохочують здійснення права на працю зазначеною категорією осіб шляхом втілення в життя відповідних заходів, спрямованих, зокрема, на:

– заборону дискримінації за ознакою інвалідності з усіх питань, що стосуються форм зайнятості, включаючи умови прийому на роботу, її збереження, просування по службі й безпечні здорові умови праці;

– захист прав інвалідів на справедливі і сприятливі нарівні з іншими

умови праці, рівні можливості й винагороду за працю такої ж цінності;

- створення належних умов для здійснення інвалідами своїх трудових і профспілкових прав нарівні з іншими особами;

- наділення людей з фізичними вадами можливістю ефективного доступу до загальних програм технічної і професійної орієнтації, служб працевлаштування, професійного й безперервного навчання;

- розширення на ринку праці умов для працевлаштування і просування по службі інвалідів, а також надання допомоги в пошуках, одержанні, збереженні роботи й поновленні на ній;

- збільшення для них можливостей для зайняття індивідуальною трудовою діяльністю, підприємництвом, для розвитку кооперативів та організації власної справи;

- прийом інвалідів на роботу в державний сектор;

- стимулювання наймання інвалідів у приватний сектор;

- забезпечення таких людей необхідним пристосуванням робочого місця;

- заохочення набуття ними досвіду роботи в умовах відкритого ринку праці;

- розробка й реалізація програм професійної та кваліфікаційної реабілітації інвалідів, збереження робочих місць і встановлення гарантій повернення їх на роботу.

Конвенція передбачила основні стандарти забезпечення й захисту прав і свобод людей з інвалідністю. Згідно з ними, останні повинні бути повноправно включені в загальний соціальний процес. При цьому в центрі уваги знаходиться тепер уже не інвалідність, а сама людина з інвалідністю. І ця особа має право отримати здатність (наскільки це можливо) самостійно жити в суспільстві. Робиться принципово важливий висновок, що інвалідність – це поняття, яке еволюціонує в результаті взаємодії між людьми, які мають порушення здоров'я, і середовищними бар'єрами, які заважають їх повній ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими. Ця Конвенція є першим міжнародно-правовим документом, який має обов'язкову юридичну силу для держав, що приєдналися

до неї, і який забороняє будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності й гарантує людям з обмеженими фізичними можливостями рівний ефективний правовий захист від дискримінації на будь-якому ґрунті. Права людей з інвалідністю є категорією прав людини. Джерелом цих прав є людська гідність і неповторність кожної окремої особистості. Тому питання дотримання прав інвалідів розпочинається з проблеми рівності в правах усіх людей, їх недискримінації.

Після ратифікації Конвенції держава зробила значні кроки по імплементації стандартів в національне законодавство, хоча багато законодавчих актів продовжують носити декларативний характер і спрямовані на надання соціальної допомоги, а не на підхід, який базується на дотриманні прав людей з інвалідністю, стосується всіх сфер їх життєдіяльності і повного їх включення в суспільство.

У 2012 році постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Державну цільову програму «Національний план дій з реалізації Конвенції ООН про права інвалідів» на період до 2020 року³. До основних шляхів, спрямованих на забезпечення реалізації прав і задоволення потреб інвалідів нарівні з іншими громадянами, а також поліпшення умов їх життєдіяльності уряд відносить:

- 1) підвищення рівня поінформованості населення про особливі потреби інвалідів, формування поваги до їх прав, особистості та гідності, популяризації положень Конвенції, зокрема проведення інформаційних кампаній;
- 2) приведення національного законодавства у відповідність з Конвенцією;
- 3) забезпечення доступу інвалідів до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з

³ Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції ООН про права інвалідів» на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 р., № 706 // Офіційний Вісник України. – 2012. – № 59. – Ст. 80.

урахуванням їх індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, туризму, фізичної культури і спорту;

4) удосконалення порядку проведення медико-соціальної експертизи інвалідів, здійснення реабілітаційних заходів і надання соціальних послуг, розширення переліку таких заходів і послуг;

5) удосконалення умов оплати праці спеціалістів, які надають освітні, реабілітаційні та інші послуги інвалідам і дітям-інвалідам, у тому числі педагогічних працівників навчальних закладів, для роботи з дітьми з особливими потребами;

6) запровадження системи ведення обліку інвалідів, даних про реабілітаційні заходи і соціальні послуги, яких вони потребують;

7) розвитку та технічного супроводження ведення Централізованого банку даних із проблем інвалідності, його відповідного бюджетного фінансування;

8) посилення відповідальності за порушення прав інвалідів і задоволення не повною мірою їх потреб, бездіяльність у ліквідації перепон і бар'єрів, що перешкоджають таким особам реалізувати свої права;

9) залучення представників громадськості до участі в реалізації прав і задоволенні потреб інвалідів, поліпшенні умов їх життєдіяльності, а також забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері реалізації прав і задоволення потреб інвалідів.

Нажаль, без належного моніторингу, фінансування та відповідальності з боку всіх її учасників, державна програма носитиме декларативний характер.

Проте, українське законодавство щодо соціального захисту людей з інвалідністю ще не повною мірою відповідає положенням Конвенції, його практичне впровадження має певні складнощі у деяких питаннях. Зокрема, результати наукових досліджень, які здійснює НДІ праці і зайнятості населення, свідчать, що хоча особи з інвалідністю отримують рівну винагороду за працю рівної цінності по відношенню до інших працівників, можливості

інвалідів щодо отримання роботи, яка відповідає їхнім побажанням щодо рівня заробітної плати, умовам праці, режиму праці, не можна вважати рівними. На сьогодні дискримінація осіб з інвалідністю у цьому питанні в Україні існує⁴. Принципово новим заходом для України, передбаченим пунктами «g» та «h» пункту 1 статті 27 Конвенції є найм людей з інвалідністю у державному секторі та стимулювання їх найму в приватному секторі за допомогою належних стратегій і заходів. Такий підхід є цілком виправданим, тому що саме держава повинна брати на себе основні зобов'язання з працевлаштування інвалідів, а приватний сектор потребує додаткового стимулювання.

Таким чином, ратифікація Україною Конвенції ООН про права інвалідів в Україні вимагає приведення у відповідність з нею діючих нормативно-правових актів з питань інвалідів шляхом реалізації положень Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції ООН про права інвалідів» на період до 2020 року. При цьому необхідно визначити основні завдання у цьому напрямку нашої держави, які сприяли би приведенню у відповідність діючих нормативно-правових актів до положень Конвенції, зокрема це:

- закріплення в українському законодавстві принципів Конвенції ООН про права інвалідів у сфері забезпечення та реалізації прав інвалідів на працю, а також їх гарантії на справедливі та сприятливі умови праці, рівні можливості, рівну винагороду за працю рівної цінності, безпечні і здорові умови праці;
- визначення понять «дискримінація за ознакою інвалідності», «розумне пристосування робочого місця», «спілкування», «мова»;
- розроблення та впровадження механізму захисту громадян виконавчими органами влади від дискримінації за ознакою інвалідності;
- розроблення порядку фінансового забезпечення індивідуальних програм реабілітації інвалідів;

⁴ Терюханова І.М., Стульпінас Н.К., Терещук О.А. Конвенція ООН про права інвалідів: від ратифікації до реалізації / І.М. Терюханова, Н.К. Стульпінас, О.А. Терещук // Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення: тези допов. та наук. повід. уч. II Міжнар. наук.-практ. конфер. / За ред. ВВ. Жернакова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2010. – С. 249.

– виконання нормативу працевлаштування інвалідів на підприємствах усіх форм власності, у тому числі й на ті, що утримуються за рахунок державного та місцевого бюджету;

– створення механізму стимулювання приватних підприємств для працевлаштування інвалідів.

Анотація

Стаття присвячена висвітленню основних засад Конвенції ООН про права інвалідів, що закріплює соціальну та правозахисну модель інвалідності. Проаналізовано міжнародно-правові стандарти у сфері соціального захисту осіб з обмеженими фізичними можливостями. Автор концентрує увагу на необхідності дотримання норм ратифікованої Конвенції, що є однією з найважливіших умов успішної реалізації європейських прагнень України.

Summary

The article is devoted to elucidate of the basic principles of the UN Convention on Disability Rights, which fixes the social and human rights model of disability. The analysis of international legal standards on social protection of persons with disabilities. The author focuses on the need for compliance ratified the Convention, which is one of the most important conditions for the successful implementation of Ukraine's European aspirations.

Використана література:

1. Конвенція про права інвалідів (ООН) // Юрид. вісн. України. – 2007. – № 14. – Ст. 263.
2. Про ратифікацію Конвенції про права інвалідів і Факультативного протоколу до неї: Закон України від 16.12.2009 р., № 1767-VI // Голос України. – 2009. – № 249.
3. Державна цільова програма «Національний план дій з реалізації Конвенції ООН про права інвалідів» на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 р., № 706 // Офіційний Вісник України. – 2012. – № 59. – Ст. 80.
4. Терюханова І.М., Стульпінас Н.К., Терещук О.А.

Конвенція ООН про права інвалідів: від ратифікації до реалізації / І.М. Терюханова, Н.К. Стульпінас, О.А. Терещук // Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини у сфері праці і соціального забезпечення: тези допов. та наук. повід. уч. II Міжнар. наук.-практ. конфер. / За ред. ВВ. Жернакова. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2010. – С. 247 – 251.